

O DVOCH POHLĎADOCH NA HISTORICKÉ NARÁCIE A PLURALITU ICH OBRAZOV MINULOSTI

JURAJ ŠUCH, Katedra filozofie FF UMB, Banská Bystrica, SR

ŠUCH, J.: On Two Approaches to Historical Narratives and Plurality of Their Representations of the Past
FILOZOFIA 70, 2015, No. 8, pp. 659-669

The article deals with two approaches to constructing a historical narrative: that of Hayden White, who considers historical narratives to be narrative interpretations. He argues that the plurality of historical narratives arises from the plurality of narrative forms used in the representations of the past. For M. Mandelbaum, N. Carroll and D. Carr on the other side the historical representation of the past is a sort of map or copy of reality. According to the author, both conceptions face the problem of selecting those historical narratives, which would not provoke objections on the side of historians. He argues that constructing a historical narrative associates necessarily with different interpretations of sources as well as different representations of the past.

Keywords: Historical narrative – Interpretation – Representation of the past – Causal and narrative contexts – Point of view

Začiatkom 60. rokov minulého storočia začal medzi filozofmi a historikmi intenzívnejší záujem o skúmanie povahy historických narácií. Viaceré podnety z diskusií o historických naráciách v 60. a 70. rokoch minulého storočia sa premietli do prác Haydena Whita. Keďže jeho názory spochybňovali funkciu historických narácií ako máp (modelov) minulosti, jeho práce sa stali centrom kritiky zo strany stúpcov tradičného chápania histórie. Vzájomne kritické postoje tzv. narativistov (napr. L. O. Minka, H. Whita) a ich kritikov (napr. M. Mandelbauma, N. Carrola a D. Carra) formovali dva názorovo odlišné pohľady na charakter naratívneho vysvetľovania minulosti, a tým aj odlišné prístupy k posudzovaniu dôveryhodnosti historických narácií (Zeľňák, 2008). V tejto stati poukážeme na to, ako sa vo vybraných koncepciách, ktoré reprezentujú obidva pohľady, objavujú rôzne zdôvodnenia spôsobov vytvárania obrazov o minulosti v historických naráciách.¹ Zároveň priblížime odlišné predstavy o konštrukcii historických narácií v týchto koncepciách a zhodnotíme presvedčivosť ich riešenia problému plurality historických obrazov minulosti. Vzhľadom na špecifický charakter tvorby naratívnych zobrazení minulosti zdôrazníme význam možnosti rôzneho interpretovania pramenných materiálov spojeného s odlišnými perspektívami historikov, ktoré zohrávajú podstatnú úlohu pri vytváraní plurality naratívnych obrazov minulosti.

¹ S odlišnými pohľadmi na povahu historických narácií sa viažu aj rôzne predstavy o jednoznačnosti interpretovania historických prameňov, ako aj o interpretačnom charaktere samotných historických narácií (t. j. o závislosti ich predstavovaných obsahov od hodnotovej perspektívy autorov).

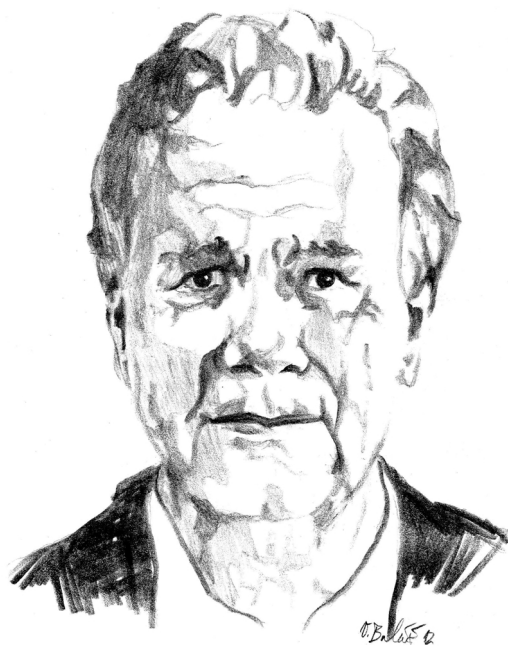
Historické narácie ako naratívne interpretácie. Kľúčové miesto v súvislosti s tzv. narativistickým chápaním historických narácií majú názory a dielo Haydena Whitea, ktorý svoju predstavu o charaktere historikovej tvorby historickej narácie podal v úvode knihy *Metahistória* (1973). V tejto svojej najznámejšej publikácii White rozlíšil päť úrovní konceptualizácie historikovej práce (kronika, príbeh, modus sujetu, argumentácie a ideologickej implikácie).² Zatiaľ čo kronika bola podľa neho len temporálnym usporiadaním udalostí, príbeh predstavoval zložitejšie usporiadanie udalostí a vzťahov medzi nimi. V príbehu historik prisúdil jednotlivým udalostiam určité významy tak, aby bol rozlíšiteľný jeho začiatok, vyvrcholenie a koniec. Na rozdiel od kroniky má príbeh ukončenie, pričom pri charakterizovaní jednotlivých udalostí dochádza k prisudzovaniu motívov (ako vstupných, prechodných a koncových) (White 2011, 18-21). V tejto súvislosti White upozorňoval na skutočnosť, že historická narácia mala nielen zodpovedať otázky recipienta („Čo sa stalo potom?“, „Ako sa to stalo?“, „Prečo sa to stalo tak, a nie inak?“), ale aj otázky „Aký to malo zmysel?“, „Čo to všetko znamená?“ (White 2011, 21). Zodpovedať tieto otázky mala podľa Whitea historikova narácia, pri tvorbe ktorej ich historik vysvetľoval pomocou výberu rôznych „povrchových“ (explanačných) modov (štvorice rôznych modov sujetu, argumentácie, ideologickej implikácie). Výber jednotlivých modov sa mal viazať na voľbu jedného dominantného a hlbinného „predzobrazujúceho“ trópu (metafory, metonymie, synekdochy, irónie). Whitova koncepcia typologicky „pokrýva“ široké spektrum rôznych historických zobrazení minulosti pomocou štyroch typov naratívnych foriem, resp. tetrády povrchových a hlbinných modov (White 2011, 21-61).

S Whitovým poukazovaním na možnosť rôzneho naratívneho zobrazovania minulosti, ktoré sa vytváralo kombináciou modov (sujetu, formálneho argumentu a ideológie), sa zároveň redukoval formotvorný význam dostupných dát (faktov). Whitova predstava tvorby historickej narácie zdôvodňovala nevyhnutnosť rôzneho hodnotového (ideového) nasycovania obsahu historických narácií a prirodzenosť plurality historických zobrazení minulosti. Východiskom zdôvodnenia tejto plurality zobrazení minulosti bolo Whitovo uvedomenie si situácie historika, ktorý sa pred výskumom stretáva vždy len s fragmentárnymi prameňmi a odlišnými príbehmi historikov. Historik pri vytváraní vlastnej naratívnej predstavy o minulosti stojí pred problémom nielen interpretovať dostupný pramenný materiál, ale zároveň sa pokúsiť o kritické zhodnotenie iných opisov a interpretácií tých istých udalostí. Vzhľadom na možnosť rôzneho naratívneho vysvetľovania a zobrazovania historických udalostí v historických naráciách White formuloval predpoklad o „chaotických prvkoch“ „nesformovanej“ (sujetovo nedourčenej) historickej reality.³ O „nedo-

² Na rozdiel od českého prekladu Whitovho výrazu „emplotment“ ako „konstrukce zápletky“ budem používať pojem „sujet“.

³ V prípade udalostí ako potenciálnych prvkov príbehu White predpokladá hodnotovú neutralitu historických udalostí. Udalosť môže byť podľa neho tragická, ak je „predstavená z určitej perspektívy alebo zvnútra kontextu štruktúrovaného súboru udalostí, v ktorom sa táto udalosť teší postaveniu privilegiovaného prvku“ (White 1974, 137).

určenej“ historickej („beztvárnej“) realite možno uvažovať len ako o teoretickom (výcho-diskovom) predpoklade, ktorý súvisí s historikovou interpretáciou pramenných fragmen-tov a s kritickým prehodnocovaním predstavovania jednotlivých udalostí v „skresľujú-cich“ príbehoch a ich následným interpretovaním a zobrazením v „správnom“ príbehu.

Hayden White

Podľa Whita pri vytváraní histo-rickej narácie má kľúčovú úlohu his-torikova konštruktívna imaginatív-nosť, ktorá, spojená s historikovým zaujatím určitej perspektívy, umožňu-je konfigurovanie udalostí do niektorej z príbehových foriem. V závislosti od historikom použitej naratívnej formy dochádza k charakteristickému kódo-vaniu sledu udalostí, v ktorom je rozlí-šiteľný začiatok, vyvrcholenie a koniec. Pri zapracovaní udalostí do príbehu dochádza k potláčaniu alebo subordiná-cii „niektorých z nich a k vyzdvihova-niu iných charakterizovaním, opako-vaním motívov, variáciou tónu a per-spektívy“ (White 1974, 137). Na zá-klade vlastného poznania historik týmto spôsobom vytvára vlastnú pred-stavu o dobových kontextoch udalostí, pričom sa snaží poukazovať (odkazo-vať) na to, ako s nimi súviseli známe fakty a dostupné pramene. Historiko-vo vymedzovanie významov jednotli-vých udalostí je viazané na jeho pred-stavy o pôsobení dejinných aktérov.

Dostupný pramenný materiál často nevylučuje jeho interpretácie, v ktorých sa môžu obja-vovať viaceré plauzibilné motívy a spôsoby konania aktérov. Historik je pri tvorbe ucele-nejšej predstavy o dianí v minulosti „odsúdený“ na výber jednej z viacerých alternatív-ných podôb o činnosti a premýšľaní historických postáv. Obsah historikovej práce môže nasledovať (hlbšie rozpracovávať) už známu podobu minulosti, alebo môže ponúkať odlišnú (novú) predstavu. Podľa Whita je úspešné sprostredkovanie historikovej predsta-vy o minulosti spojené s uplatnením určitej naratívnej formy zobrazenia dejín, ktorú číta-teľ v rámci danej kultúry pozná na základe skúseností s literárnym textom.⁴

⁴ V tejto súvislosti White tvrdil, že vďaka identifikácii typu naratívnej formy čitateľ pochopil histo-rikom podávaný príbeh, pretože „pôvodná cudzosť, mystérium, exotika udalostí sú rozptýlené a udalosti nadobúdajú dôverne známe kontúry – nie v detailoch, ale v ich funkciách ako prvkoch známeho druhu

Prednosťou Whitovho pohľadu na historické narácie je originálne vysvetlenie spôsobu vzniku plurality zobrazení minulosti, ako aj naznačenie okolností spôsobujúcich neustále „prepísovanie histórie“. Na druhej strane sa s Whitovým principiálnym kladením dôrazu na možnosť uplatnenia rôznych naratívnych foriem pri zobrazovaní minulosti vytratilo východisko uznania univerzálnejšej dôveryhodnosti (akceptácie) historických narácií na strane recipientov. Ak historik zvolí pri zobrazovaní minulosti naratívnu formu, ktorá bude korešpondovať s hodnotovou orientáciou komunity recipientov, tak tým zvyšuje dôveryhodnosť („pravdivosť“) svojej historickej narácie u danej skupiny čitateľov v porovnaní s inak sujetovanými historickými naráciami.⁵ S Whitovou predstavou o legitímnej možnosti historika použiť viacero naratívnych foriem sa viaže problém vymedzenia miery vplyvu jednotlivých faktorov (príčin), ktoré determinovali charakter dejinného vývoja. Ak si historik osvojí perspektívu, z ktorej sa mu javí vhodné zobrazenie súboru skúmaných udalostí v romantickej forme, tak bude zdôrazňovať vplyvy (faktory) podporujúce a zdôvodňujúce predstavu romantického vývoja. Ak si historik osvojí perspektívu, z ktorej sa bude javiť dejinný vývoj v spojitosti so skúmanými udalosťami ako tragický, bude zdôrazňovať význam iných vplyvov (faktorov).⁶ Legitimizácia možnosti historikovo určovania rôznych významov udalostí a faktorov (determinantov) pri zobrazovaní minulosti znejasňuje jednoznačné umiestňovanie udalostí v dejinnom kontinuu (ako začiatkov, vyvrcholení a koncov). Dôsledkom pripustenia možnosti rôzneho vymedzovania významov udalostí a dejinných faktorov je pluralita naratívnych zobrazení minulosti.

Vzhľadom na formujúcu („kreatívnu“) úlohu historikov pri tvorbe obrazov minulosti bude miera odlišnosti podôb zobrazovaných historických procesov závisieť od blízkosti interpretačných perspektív historikov. Whitovo zdôrazňovanie možnosti historika zobrazovať súbory udalostí v rôznych naratívnych formách nevytvára požiadavku jednoznačnej interpretácie dostupných prameňov. Zároveň sa vo Whitovej koncepcii význam interpretácie (spojenej s historikovou dobovou interpretačnou perspektívou) neobmedzuje len na interpretácie jednotlivých faktov, udalostí, ale aj na interpretovanie rozsiahlejších dejinných procesov. Pripustením legitímnej existencie rôznych podôb minulosti predstavova-

konfigurácie“ (White 1974, 139).

⁵ Recipient historického textu o historických udalostiach vždy zaujíma hodnotovo orientovaný postoj, pričom jeho recepcia predstavovaných udalostí sa viaže na ucelenejší a určitým spôsobom „sformovaný“ naratívny celok. Problém tvorby univerzálnejšie akceptovaného naratívneho zobrazenia minulosti sa zdôrazňuje v pohľade J. Davida Vellemana na historické narácie (Velleman 2003, 14-19). Vzhľadom na jeho predpoklad, podľa ktorého historická narácia prináša aj emócie, je veľmi ťažko predstaviteľná akceptácia historickej narácie, ktorá svojím obsahom navodzuje emócie odporujúcej recipientovej hodnotovej orientácii.

⁶ Historik prostredníctvom interpretovania zaznamenaných dát (záznamov) konštruuje ucelenejšiu predstavu o skúmaných udalostiach. Táto interpretácia je závislá od jeho predstavy o skúmanom dejinnom procese. Vymedzenie hlavného determinanta tohto dejinného procesu predpokladá nielen jeho zosúladenie s historikovou naratívnu formou, ale najmä postulovanie, alebo prinajmenšom naznačenie (ako reálnej) predstavy dejinných aktérov o ich situácii. Problematickosť hľadania adekvátneho nástroja na pochopenie a vysvetlenie sociálneho konania a fenoménov ilustrujú spory dotýkajúce sa využitia pojmu pravidla a idey sociálnej podmienenosti mysle a jazyka (Sedová 2012).

ných v historických naráciach (odvolávajúcich sa na pramenný materiál) sa znejasňuje vymedzovanie kontúr obrazu minulosti, a tým sa problematizuje ich vzťah k historickej realite. Konceptie, autori ktorých poukazujú na vážnosť toho problému v spojitosti s rôznymi podobami minulosti tak ako Hayden White, v princípe nadväzujú na známu tézu Louisa Minka, podľa ktorej „príbehy nie sú žité, ale rozprávané“ (Mink 1987, 60). Dôsledkom Whitovho znejasnenia vzťahu medzi historickou realitou a jej podobou v historických naráciach je odmietnutie uvažovania o historických naráciach ako mapách (modeloch) minulosti. Protikladný postoj k Whitovej predstave zaujímajú viacerí teoretici (M. Mandelbaum, N. Carroll, D. Carr). Podľa nich historikmi objavované kauzálne vzťahy (spojenia) medzi udalosťami alebo naratívne štruktúry, ktoré sú približované v historických naráciach, predstavujú „modely“ historickej reality.

Historické narácie ako predstavenia kauzálnych väzieb a spojení medzi udalosťami. Maurice Mandelbaum pri prirovnávaní historických prác k mapám poukazoval na ich oprávnené nároky na pravdivosť, ktorú by mal potvrdzovať pramenný materiál. V súvislosti s historickým bádáním rozlišoval medzi *všeobecnou históriou* (zameriavajúcou sa na existenciu spoločnosti a jej inštitúcií s trvalými kontinuálnymi spojeniami) a „nekontinuálnou“ *špeciálnou históriou*, akou sú napr. dejiny francúzskej literatúry, ktoré nepredstavujú jeden skutočný celok (Mandelbaum 1977, 19). Historické práce a ich výklady podľa neho môžu nadobúdať formu sekvenčnej, explanačnej a interpretačnej štruktúry.⁷ Vzhľadom na problém formulovania jednoznačnejšie vymedziteľného (celku) v oblasti špeciálnej histórie sa podľa neho problematizuje predstavenie ich predmetov vo forme sekvenčnej štruktúry výkladu. V Mandelbaumovom pohľade na vysvetľovanie a približovanie dejinných procesov sa zvyrazňuje problém vzťahu častí a celku. Riešenie tohto problému spájal s kauzalitou a kauzálnym vysvetľovaním. Východiskom Mandelbaumovo chápania kauzality bola Humova predstava kauzality; poukazoval na možnosť jej prispôsobenia skúsenostiam z nášho každodenného života (Mandelbaum 1977, 49-75). Keďže jednotlivé udalosti v oblasti všeobecnej histórie mali byť vnímané ako súčasť jedného kontinuálneho celku (procesu), historik vysvetľoval spoločenské zmeny na základe odкрývania kauzálnych vzťahov (štruktúr) medzi udalosťami. V spojitosti s vysvetľovaním kauzálnych súvislostí medzi historickými udalosťami pripisoval Mandelbaum významnú úlohu zovšeobecneniam.⁸

V Mandelbaumovej koncepcii mal v procese tvorby historikového výkladu a určovania kauzálnych súvislostí kľúčovú úlohu dostupný pramenný materiál. Z jeho pohľadu

⁷ Zatiaľ čo pri *sekvenčnej* forme výkladu historik predstavuje prostredníctvom uvádzania následne súvisiacich udalostí jeden príbeh, pri *explanačnej* štruktúre výkladu uvádza aj faktory, ktoré spôsobovali dejinné zmeny. V prípade *interpretačného* výkladu historik detailne opisuje situáciu dejinných udalostí (Mandelbaum 1977, 28-29).

⁸ Historikom používané zovšeobecnenia sa dotýkajú všeobecných zákonov, ktoré napomáhajú vysvetleniu rôznych aspektov „mikroudalostí“ (napríklad pri zásahu srdca projektilom a následnom krvácaní) (Mandelbaum 1977, 102-103). Zároveň Mandelbaum uvažuje aj o historikovom využívaní tzv. poznania ľudskej povahy (Mandelbaum 1977, 121-123).

pramenný materiál môže byť nielen jedným zo zdrojov zovšeobecnení, ale na jeho základe historici môžu verifikovať alebo modifikovať používanie zovšeobecnení. Pomocou dostupného poznania a zovšeobecnení získavaných zo sociálnych vied (psychológie, sociológie) historici nielen posudzujú možné sporné historické výklady vývoja štruktúr v oblasti všeobecných vied, ale aj dopĺňajú prázdne miesta v poznaní minulosti. V prípade historikového skúmania jednotlivých súborov udalostí v rámci spoločenských štruktúr kontinuálneho celku Mandelbaum predpokladal objavovanie ich vnútorných spojení, ako aj faktorov spôsobujúcich jeho zmeny. V oblasti tzv. špeciálnej histórie bola z jeho pohľadu potrebná interpretácia pramenného materiálu (podľa historikom určeného konceptu), čím sa podľa neho problematizovalo jednoznačnejšie vymedzovanie „vnútorných súvislostí“ v rámci dostupného pramenného materiálu (Mandelbaum 1977, 117-129). Vytváranie rozdielnych východísk pri posudzovaní objektivity historických prác z týchto dvoch oblastí sa nám javí ako hlavný dôvod Mandelbaumovo rozlišovania medzi všeobecnou históriou a špeciálnu históriu.

Mandelbaum predpokladal, že prípadné hodnotové skresľovanie historického poznania možno v práci historika redukovať dôrazom na odkrývanie kauzálnych vzťahov medzi udalosťami. Kladenie významu na funkčnosť hodnotovo neutrálnejšie vymedzovaných kauzálnych vzťahov medzi udalosťami malo formovať východisko všeobecnejšej akceptácie historických prác (z oblasti všeobecnej histórie) a ich odolnosť proti ich „prepisovaniu“. Aj keď Mandelbaum pripustil, že historici nahliadajú na udalosti z rôznych perspektív, ktoré môžu ponúkať rôzne fakty, tie by nemali byť chápané ako kontradiktórické, pretože ich pravdy by mali byť kompatibilné (Mandelbaum, 1977, 153). Keďže pretrvávajú pluralita (aj vzájomne nekompatibilných) historických narácií a Mandelbaum nekonkretizoval mechanizmy vzájomného zosúladenia (harmonizovania) odlišných naratívnych zobrazení minulosti, jeho predstavu o „kompatibilných pravdách“ historikov možno považovať za nezodôvodnenú a nenapĺňajúcu sa víziu. Aj Mandelbaumom uvádzaný príklad analógie medzi prácou lekárov a historikov je v súvislosti s určovaním skutočných príčin (vývoja) udalostí málo prínosný (Mandelbaum 1977, 155). Historikový výskum sa na rozdiel od výskumu v medicíne zameriava na skúmanie priebehu neopakovateľných udalostí, ktorých podoba nie je vo väčšine prípadov experimentálne dokázateľná.

Kľúčovým východiskom Mandelbaumovej idey o postupne upresňujúcej sa podobe minulosti v prácach historikov bolo jeho presvedčenie, že pramenný materiál poskytuje (naznačuje) historikom jednoznačnú predstavu o dobovom kontexte skúmaných udalostí. Mandelbaumovo vytváranie predstavy o objektívnom (hodnotovo nezaťaženom) kauzálnom vymedzovaní vzťahov medzi udalosťami a ich významami je viazané na jednoznačnú interpretáciu prameňov. Ak pripustíme možnosť nejednoznačnej interpretácie prameňov, tak sa vytvára priestor na tvorbu odlišných predstáv o dobovom kontexte a konaní dejinných aktérov. V takomto prípade (napr. pri historikovom zobrazení neúspešného dobývania budovy vojenskou jednotkou) sa na pozadí kauzálnych spojení udalostí môžu objavovať odlišné podoby priebehu deja.⁹ Keďže narácie historikov na rozdiel od kroniky

⁹ Rôzne podoby deja súvisia s možnými (predstaviteľnými) dobovými kontextmi a konaním dejin-

podávajú ako domýšľané a celostnejšie „kopírujúce“ obrazy minulosti, určenie skutočnej podoby minulosti na základe výberu z viacerých rôznych plauzibilných (niekedy aj nekompatibilných) historických zobrazení je značne zložitý. Mandelbaumovo chápanie histórie s odvolávaním sa na odkrytie pravdy o minulosti v budúcnosti neposkytuje dôveryhodný návod na výber medzi rôznymi obrazmi minulosti.

Podobne ako u Mandelbauma sa so zdôraznením významu kauzálnych spojení medzi udalosťami stretávame v pohľade Noëla Carrolla na historické narácie.¹⁰ Podľa Carrolla poskytujú narácie „správne poznanie, pokiaľ ide o tie aspekty, ktoré sledujú, obzvlášť súčasti *smerovania udalostí*, ktoré zahŕňajú: ide o pozadie podmienok, o príčiny a dôsledky, ako aj o sociálny kontext, logiku situácií, praktické úvahy a následné konanie“ (Carroll 2001, 142). Z jeho pohľadu práve ontologická prijateľnosť myšlienky smerovania udalostí by mala byť východiskom historikového objavovania a zobrazovania historickej reality (Carroll 2001, 142). Vzhľadom na kauzálne súvislosti medzi udalosťami odmietal možnosť historikového voľného určovania (opisovania) udalostí tak, ako to z jeho pohľadu naznačovalo Whitovo chápanie historických narácií. Existenciu viacerých príbehov s rôznymi významami tých istých udalostí dával Carroll do spojitosti s ich miestom a úlohou v rôznych kauzálnych zret'azeniach (Carroll 2001, 143-144). Na rozdiel od Whita Carroll nepovažoval existenciu rôznych príbehov za opodstatnený dôvod uvažovania o nich ako o fiktívnych príbehoch.¹¹ Táto rôznosť príbehov sa podľa neho viazala s charakterom tvorby narácie (spojenej s procesom selekcie udalostí) a s jednotlivými smerovaniami udalostí, ktoré sú závislé od otázok kladených historikom.¹² Carrollova predstava o rôznych historických príbehoch je blízka Mandelbaumovej predstave, ktorá predpokladala skôr ich vzájomné dopĺňanie a kompatibilitu než vylučovanie. Zároveň Carroll spochybnil Whitov predpoklad o potrebe historikov sujetovať dejinné procesy určitým spôsobom. Podľa neho výber zápletkových štruktúr v historických naráciách by sa nemal spájať s kultúrnymi konvenciami, ale mal by vychádzať zo sledovania príčin, dôvodov a dôsledkov, ktorých pravdivosť mala byť overovaná (Carroll 2001, 149-152).

S Carrollovým kladením dôrazu na odhaľovanie (objektívnych) kauzálnych vzťahov

ných aktérov. Neúspech útočiacej jednotky mohol byť spojený s hrdinstvom útočiacich, ale aj so zlým vedením a zlou organizáciou útoku. Neúspech útočiaceho vojska mohol súvisieť s presilou obrancov a ich skúsenosťou alebo s predstieraným záujmom o dobytie objektu.

¹⁰ Carroll tvrdí, že naratívne spojenie sa dosahuje vtedy, keď „(1) diskurz reprezentuje aspoň dve udalosti alebo situácie (2) celkovo progresívnym spôsobom, (3) dotýkajúc sa vývoja prinajmenšom jednej zjednocujúcej témy, (4) pričom časové vzťahy medzi udalosťami alebo situáciami sú zreteľne usporiadané a (5) predchádzajúce udalosti sú prinajmenšom kauzálne nevyhnutnými podmienkami výskytu neskorších udalostí/situácií“ (Carroll 2001, 126).

¹¹ Z pohľadu Carrolla súviselo Whitovo „posúvanie“ historických narácií do oblasti fikcií s jeho zaujatím krajne empiristickej pozície, podľa ktorej pravdivé historické narácie mali byť dokonalými kópiami (zrkadlami) minulosti (Carroll 2001, 144-145). V súvislosti s pravdivosťou historických narácií Carroll konštatoval, že „príbehy sú nefiktívne presne potiaľ, pokiaľ sledujú smerovanie udalostí“ (Carroll 2001, 149).

¹² Podľa Carrolla čitateľ historickej narácie zvyčajne nie je naivný recipient, ktorý by považoval obsah historickej narácie za doslovne zrkadliaci minulosť (Carroll 2001, 148).

medzi udalosťami (ktoré historik má objavovať v smerovaní ich vývoja) sa marginalizuje význam historikovej interpretácie v procese jeho tvorby narácie. Určité naratívne priblíženie vybraných udalostí na základe ich chronologickej nadväznosti (v smerovaní ich vývoja) naznačuje aj ich kauzálne súvislosti. Takéto priblíženie môže vyvolať u recipientov predstavu o historikovom objektívnom vymedzovaní významov udalostí, a teda aj o jeho „pravdivom“ obraze skúmanej minulosti. Aj keď v smerovaní vývoja udalostí (viazaného na ich chronologickú následnosť) nemusia vznikať medzi historikmi vážnejšie polemiky, stretávame sa s diskusiami o rôznych podobách (príčinách) dejinných procesov. Domnievame sa, že rôzne podoby (obrazy) priebehu dejinného vývoja sa viažu s neustále prítomnou možnosťou historikovo odlišného interpretovania pramenného materiálu a syntetizovania dát. Vzhľadom na možnú existenciu viacerých naratívnych obrazov tých istých udalostí sa objavuje problém posúdenia ich dôveryhodnosti. V rámci svojho metaforického chápania idey historických narácií ako kópií minulosti Carroll navrhoval hodnotiť ich pravdivosť v bežnom zmysle, pričom pri ich hodnotení malo mať rozhodujúcu úlohu tzv. racionálne kritérium obsiahlosti (Carroll 2001, 155-156). Vzájomne nekompatibilné naratívne zobrazenia môžu spomínať rovnaké udalosti, ale na základe odlišnej interpretácie sa ich zobrazenia budú odlišovať. Carrollov pohľad na povahu historických narácií nepodáva koncepcnejšie riešenie problému odlišujúcich sa obrazov historických narácií, ktoré by v porovnaní s Whitovým chápaním povahy historických narácií viedlo k vymedzovaniu všeobecnejšie akceptovateľného obrazu minulosti.

Na rozdiel od Mandelbaumovho a Carrollovho pohľadu na historické narácie sa v koncepcii Davida Carr stretávame s fenomenologickým pohľadom na historické narácie. V kontraste s Whitovou a Minkovou koncepciou tzv. diskontinuity (zdôrazňujúcou rozdiel medzi historickou naráciou a minulosťou) formuluje Carr tzv. koncepciu kontinuity (poukazujúcu na historikovo odhaľovanie imanentných naratívnych štruktúr udalostí). Carr spájal historikovo odhaľovanie naratívnych štruktúr s porozumením pre ľudské konanie, viazané na pochopenie časovej povahy každodennej skúsenosti. Z jeho pohľadu poskytuje fenomenologický prístup, a osobitne analýzy E. Husserla, objasnenie a opis časového charakteru ľudskej skúsenosti (Carr 1986, 21-30). Carr sa pokúsil preniesť skúsenosť recepcie temporálneho objektu (melódie) s uvedomením praktickej dimenzie ľudského života aj na oblasť chápania ľudského konania.¹³ Pri úvahách o charaktere ľudskej skúsenosti a činnosti dospel Carr k záveru, že myslenie a konanie ľudí je vzájomne prepojené. Samotné sekvencie udalostí boli podľa neho v skutočnosti konfigurovanými sekvenciami, ktoré vychádzali z nášho konania a skúseností. Príbuznosť medzi štruktúrami konania a naratívnymi štruktúrami odvodzoval Carr z temporálneho konfigurovania udalostí, ako aj z prelínania teleologického a temporálneho zakončenia konania (Carr 1986, 43-51).

¹³ Podľa Carru ľudské konanie môže byť správne pochopené len ako jeden celok v kombinácii s inými udalosťami. Príkladom takéhoto celku malo byť aj podanie hráča pri tenise, ktorého časti (fázy) sú závislé od väčšieho celku – od zápasu (Carr 1986, 33-34).

V spojitosti s historickým výskumom spoločnosti navrhoval Carr využívať analógiu s konaním osoby, pretože prostredníctvom tejto analógie by sme mohli „objavovať“ temporalitu a organizáciu skúsenosti prinajmenšom tak, ako sa objavuje „zvnútra“ pri konaní jednotlivca“ (Carr 1986, 120). Carrrom deklarovaná zhoda medzi vyrozprávaným príbehom (naratívnymi štruktúrami) a konaním (udalosťami) vyjadrovala „všeobecné črty teórie komunity, ktoré sú platné v jej temporálnej existencii na základe odvolávania sa na rovnakú predstavu naratívnej štruktúry, ktorú používame, keď diskutujeme o temporalite individuálnej existencie“ (Carr 1986, 150). Na jednej strane Carrovo použitie analógie medzi temporálnou existenciou jedinca a kolektívnym subjektom bolo pochopiteľné, keďže chcel realisticky zdôvodniť existenciu „spoločných“ naratívnych štruktúr. Na druhej strane táto analógia sa môže výrazne podieľať na redukovaní významu rôznych (možných) väzieb a foriem konania jedincov v rámci komunity. Pri výbere „najvplyvnejšieho“ rozprávača príbehu konania komunity navrhoval Carr historikom zamerať sa na politických a ideologických vodcov (projektov) komunít (Carr 1986, 156). Zároveň s predstavovaním dejín v historických naráciách zdôraznil úlohu historika ako „objektívizujúceho“ rozprávača. V súvislosti s odlišnými a časovo vzdialenými perspektívami týchto dvoch rozprávačov Carr predpokladal ich vzájomné zblížovanie (Carr 1986, 169-171). V tejto súvislosti sa objavuje problém určenia nezávislého arbitra, ktorý by posúdil, či sa perspektívy rozprávačov približujú skutočne, alebo len zdanlivo. Carrovo zdôvodňovanie predpokladov o historikovom objavovaní naratívne sformovaných príbehov neposkytuje konkrétnejšie riešenie, ktoré by zásadným spôsobom vylučovalo vytváranie vzájomne odlišných obrazov minulosti.

Mandelbaum, Carroll a Carr sa pokúsili zdôvodniť možnosť riešenia tvorby všeobecnejšie akceptovateľných (objektívnych) historických narácií. S ich predstavami o tvorbe objektívnych historických narácií sa mal naplňať intuitívny predpoklad o korešpondovaní obrazov historických narácií s historickou realitou. Tento predpoklad sa dostával do napätia s hľadaním presvedčivého riešenia, ktoré by dokázalo jednoznačne selektovať pravdivé príbehy z existujúcej plurality rôznych naratívnych zobrazení minulosti. Vznikajúce koncepčné napätie bolo spojené s predstavou historikovho vymedzovania objektívnych („jednoznačných“) kauzálnych súvislostí medzi udalosťami. So zdôrazňovaním historikovho určovania fixných kauzálnych vzťahov medzi udalosťami, a tým aj ich významov sa marginalizoval význam interpretačnej dimenzie procesu tvorby naratívneho celku. Zároveň s myšlienkou objektivity historických zobrazení predpokladali ich postupnú harmonizáciu alebo vzájomnú komplementárnosť, ktorá mala vyúsťovať do „fixnej predlohy“ (minulosti). Požiadavka korešpondencie kauzálnych súvislostí predstavovaných v historikovej narácii so „štruktúrami minulosti“ viedla Mandelbauma k rozlišovaniu medzi objektívnejšou (t. j. všeobecnou) históriou a menej objektívnou špeciálnou históriou. V koncepcii Noëla Carrola sa potreba korešpondencie naratívnych spojení medzi udalosťami s historickou realitou oslabovala jeho myšlienkou metaforického chápania obsahov historických narácií ako kópií minulosti.¹⁴ Aj keď sa Carr pokúšal zdôvodniť predpoklad

¹⁴ V jeho prípade by sa mohla objaviť otázka, či sa s takýmto chápaním obsahov historických nará-

korešpondencie historikmi objavovaných a zobrazovaných naratívnych štruktúr, existujúca pluralita historických narácií význam tohto predpokladu značne oslabovala. Vzhľadom na existenciu viacerých (často nekompatibilných) historických obrazov minulosti nie je možné jednoznačne určovať fixnú podobu minulosti, ktorá by mohla byť „trvalou“ predlohou vytvárania historických naratívnych „modelov“. Dynamický vývoj v dejinách dejepisectva naznačuje skôr neustále vypracovávanie viacerých, vzájomne protikladných podôb (naratívnych obrazov) minulosti.

Záver. Vznikanie a pretrvávajúca akceptovateľnosť viacerých odlišných naratívnych obrazov tých istých udalostí v komunite historikov súvisí s rozdielnymi perspektívami ich tvorcov. Konštrukcia narácie je nerozlučne spätá s voľbou určitej perspektívy jej tvorcu (Schmid 2004, 22). V prípade generatívneho modelu narácie Wolfa Schmidu sa stretávame s imanentnou prítomnosťou významu perspektívy autora pri všetkých naratívnych transformáciách medzi úrovňami diania, príbehu, rozprávania a prezentácie rozprávania (Schmid 2004, 45).¹⁵ V závislosti od zaujatej historikovej perspektívy sa odvíja nielen jeho predstava priebehu skúmaných udalostí, ale aj interpretácia pramenného materiálu. Keďže historik potrebuje prezentovať väzbu medzi svojím obrazom minulosti a prameňmi, vytváranie rôznych naratívnych podôb minulosti je viazané na možnosť odlišného interpretovania pramenného materiálu. Od historikovej predstavivosti spojenej s jeho spôsobom interpretovania prameňov sa odvíja určovanie nielen významov jednotlivých udalostí, ale aj významy a postavenie jednotlivých kauzálnych vzťahov medzi nimi v naratívnom celku. Rôzne spôsoby syntetizovania dát a zvýznamňovania tých istých udalostí vedú k charakteristickému „podfarbeniu“ kontextu dejinného diania. Vzhľadom na interpretatívny charakter historického syntetizovania dát, ako aj naratívneho približovania kontextov udalostí sa problematizuje (neraz vylučuje) vytváranie ich compatibility. Z pohľadu recipienta rôzne podfarbené dobové kontexty znejasňujú kontúry minulosti, ako aj vzťah medzi historickými naráciami a historickou realitou. Keďže recipienta historických narácií obklopujú jasné kontúry jeho súčasného sveta, je prirodzene podnecovaný vybrať si medzi rôznymi „upresňujúcimi“ obrazmi minulosti. Východisko „upresňovania kontúr“ by malo byť viazané na uvedomenie si interpretatívnej dimenzie historickej narácie, ktoré je vždy zviazané s jedinečnou perspektívou autora. S týmto uvedomením by sa malo spájať aj zmierenie s faktom, že potreba historikovej interpretácie prameňov a jeho domýšľanie priebehu diania v procese tvorby naratívneho obrazu minulosti vylučuje nadčasové vymedzenie naratívneho obrazu skúmanej reality, ktorý by si mohol nárokovať na univerzálnu akceptáciu u recipientov.

cií nedostáva do „nebezpečnej“ blízkosti ním kritizovaného Whitovho chápania historických narácií.

¹⁵ Na viaceré špecifické rozdiely spojené s tvorbou fiktívnej a historickej narácie s využitím Schmidovho generatívneho modelu presvedčivo poukázal Ivan Jančovič v práci *Zápletky a systém naratívnych transformácií v (ne)fikčnom naratíve* (Jančovič 2012).

Literatúra

- CARR, D. (1986): *Time, Narrative, and History*. Indiana: Indiana University Press.
- CARROLL, N. (2001): *Beyond Aesthetics: Philosophical Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JANČOVIČ, I. (2012): Zápletky a systém naratívnych transformácií v (ne)fikčnom naratíve In: *Narace a (živá) realita* (ed. Jan Horský, Juraj Šuch). Praha: TOGGA, 41-52.
- MANDELBAUM, M. (1977): *The Anatomy of Historical Knowledge*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- MINK, L. O. (1987): History and Fiction as Modes of Comprehension. In: Mink, L. O. (ed.): *Historical Understanding*. Ithaca: Cornell University Press, 42- 60.
- SEDOVÁ T. (2012): Potrebujeme pri vymedzovaní sociálnych fenoménov nevyhnutne pojem pravidla? *Filozofia*, 67 (7), 582- 591.
- SCHMID W. (2004): *Narativní transformace: dění, příběh, vyprávění, prezentace vyprávění*. Brno – Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- VELLEMAN, J. D. (2003) : Narrative Explanation. *The Philosophical Review*, 112 (1), 1-25.
- WHITE, H. (2011): *Metahistorie*. Brno: Host.
- WHITE, H. (2009): Historický text ako literárny artefakt. In: *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava: Chronos, 134-153.
- ZELEŇÁK, E. (2010): O dvoch pohľadoch na naratívnu explanáciu. *Filozofia*, 65 (8), 762-769.

Táto stať vznikla v rámci projektu VEGA PINOME č. 1/0519/14 *Problém interpretácie – ontologické, metodologické a epistemologické aspekty*.

Juraj Šuch
Katedra filozofie FF UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: Juraj.Such@umb.sk